

Hoe Balkenende de Brusselse politiek bedwong

JAN WERTS

DIT IS HET VERHAAL VAN DE MANIER waarop Balkenende in 2002 in Europa debuteerde. Zijn tot nu toe onbekende succes daar. Met toch een iets andere afloop dan de Brusselse politiek beoogde. Dit wegens geritsel met de besluiten van de Europese Raad. Je ziet dat kleine landen daar wel degelijk kunnen schitteren. Mits de *big boys* het toestaan. Het verhaal leert bovendien dat de VVD met haar kritiek wél wat bereikt in Europa. Al deze conclusies staan haaks op wat de laatste jaren in Den Haag wordt gedacht.

In *The Making of the New Europe* beschrijft en analyseert de Brit Peter Ludlow van het Brusselse 'Eurocomment' gedetailleerd de uitbreiding van de EU met tien landen ineens. Hij begint bij de Top van Kopenhagen van 1993. Daar kwamen de voorwaarden tot toelating tot stand. Ludlow eindigt bij de Top van Kopenhagen van december 2002, waar het 'Nieuwe Europa' is geboren. Uitbreiding met tien landen heette tien jaar geleden afschrikwekkend een 'Big Bang'. Niemand wilde dat. Inmiddels is dit ongelooflijke project perfect volgens tijdschema gerealiseerd. Volgend jaar bestaat de Europese Raad dertig jaar. Al lezend ga je beseffen dat dit gezelschap eigenlijk nog nooit een groot project heeft opgezet dat vervolgens niet is 'agreed' én in de praktijk gebracht. Zie bijvoorbeeld de invoering van de monetaire unie en de euro; en de

ingrijpende herziening(en) van het landbouwbeleid en van de structuurfondsen.

Nederland speelde een grote rol in het uitbreidingsgebeuren. Ludlow heeft de goede gewoonte zich niet alleen te richten op de grote landen die in de EU het beleid bestempelen. Hij maakt duidelijk dat premier Jan Peter Balkenende in oktober 2002, hoewel debutant, de Europese Raad van Staatshoofden en Regeringsleiders flink heeft bijgestuurd. Balkenende kon scoren omdat in Brussel kanselier Gerhard Schröder president Jacques Chirac in zijn hotel overhaalde tot blijvende beperking van de Europese landbouwpolitieke uitgaven. Dat paste perfect in de Nederlandse bedoelingen. Balkenende dwong vervolgens – zonder dat ook maar één andere regeringsleider hem steunde – knap af die landbouwuitgaven nóg verder te beperken. Ludlow schetst in detail hoe dat verliep.

Grote bocht

Bij de Top van Keulen (1999) was afgesproken dat de boeren in de toetredende landen géén inkomenstoeslagen zouden krijgen. Dat was logisch. Die toeslagen zijn er des-

Peter Ludlow: *The Making of the New Europe. The European Councils in Brussels and Copenhagen 2002.*

Brussel: Eurocomment, 2003; 390 blz.; € 50,-
ISBN: 90-77110-04-6

(Distributie in Nederland: Houtschild's Bookshop, Den Haag.)

tijds gekomen als compensatie aan de akkerbouwers en de veehouders wegens het fors verlagen van hun garantieprijs. Oost-Europa, Cyprus noch Malta heeft zo'n operatie-'prijsverlaging' gekend. Dan hoeft de EU daar ook geen toeslagen te introduceren. Die stelling bleek echter onverteerbaar voor de toetreders. Zij accepteerden geen 'goedkope editie' van de landbouwpolitiek voor hun regio, maar eisten volledige participatie in het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid. Zodra in 2002 duidelijk werd dat de EU hier een 'grote bocht' moest maken, zag minister van Financiën Gerrit Zalm de rekening van vele honderden miljoenen extra EU-contributie op Nederland afkomen. Zalm lanceerde de slogan 'no phasing in without phasing out'. Hij koppelde de uitbreiding aan het tegelijk 'afbouwen' (*phasing out*) van de agrarische toeslagen. Anders zou Balkenende in de Europese Raad dreigen met een veto op de uitbreiding.

De Top van Brussel van 24 en 25 oktober 2002 had als inzet alle dergelijke diepgaande meningsverschil-

len weg te nemen. Pas dan kon de uitbreiding met tien ineens door- gaan. Vervolgens moesten in de daarop volgende zes weken de onderhandelaars tien gecompliceerde toetredingsverdragen afsluiten. Waarna de Top van Kopenhagen midden december 2002 de hele gigantische, politiek geladen operatie zou bekrachtigen.

Alles draaide om twee kernproblemen: wie betaalt de rekening die de uitbreiding Brussel kost; en wat te doen als (later) blijkt dat de toetreders de verplichtingen van het EU-lidmaatschap niet aankunnen? Met de eerste vraag zaten de regeringen in de maag die veel meer aan Brussel moeten afdragen dan ze terugontvangen: Duitsland, Nederland, Zweden en het Verenigd Koninkrijk. De tweede vraag leefde vooral bij de Europese Commissie als beheerder van de interne markt, maar ook volop in Nederland.

Balkenende afgedroogd?

Opwinding ontstond er in de avond van 24 oktober rond zes uur tijdens de persconferentie van conferentievoorzitter, de Deense premier Anders Fogh Rasmussen. Daar arriveerde het gerucht dat Schröder en Chirac zojuist hadden besloten dat de EU met 25 landen niet méér agrarische steun ging uitkeren dan in de EU-15. Dat spaart tot 2013 11,3 miljard. Vraag 1 van daarnet was daarmee beantwoord. De boeren gingen de uitbreiding deels betalen. In de Europese Raad stemde iedereen dezelfde avond laat opgelucht met dit Duits-Franse akkoord in ... behalve Balkenende. Als enige dwarsligger kreeg hij daags daarop gedaan dat de inflatiecorrectie van 2% waarmee de landbouwuitgaven jaarlijks tot 2013 omhoog mochten, werd teruggebracht naar 1,5%. Dat bespaart de EU-schatkist nogmaals enige miljarden. Maar dat vond Balkenende niet genoeg. Hij wilde af van die héle inflatiecorrectie. Zelfs de Britse

en de Zweedse regeringsleider, traditioneel volop anti-landbouwbeleid, ging dit toch te ver. Daarop moest de voorzitter de Top schorsen.

Ludlow schrijft in zijn boek: 'Voorzitter Rasmussen maakte Balkenende in een bikkelhard gesprek onder vier ogen diets dat deze – nieuweling in dit hoge gezelschap – de schuld zou krijgen van het niet doorgaan van de hele uitbreiding. Maar daarvoor capituleerde Balkenende niet. Rasmussen was genoodzaakt de Europese Raad nogmaals een extra bezuiniging op de landbouwuitgaven van 6,7 miljard voor te stellen. Dat lag vooral bij Chirac erg moeilijk. Niettemin gingen de president en de andere regeringschefs onder de druk van Nederland toch akkoord.'

Waarom kwam de premier tot deze voor Nederland ongebruikelijke opstelling? Daags voor de Brusselse top had VVD-leider Zalm in de Tweede Kamer Balkenende opgeroepen de uitbreiding te koppelen aan een operatie-/herziening landbouwbeleid'. Zalm was verder van mening dat Polen, Letland, Litouwen en Slowakije niet klaar waren voor de EU. Kan een kleiner land als Nederland via de Europese Raad een dergelijke koerswijziging doordrukken? Ludlow maakt duidelijk dat met Nederland nu even niet viel te spotten. Twee van de drie regeringspartijen (de VVD en de LPF) waren tegen de uitbreiding zoals die zich aftekende. Nergens elders in Europa lag dat zo. Achteraf bekeken heeft Balkenende, dreigend met een veto, de landbouwuitgaven tot 2013 fors beperkt. Volgens 'Financiën' in Den Haag met zelfs 45 miljard euro.

De media die deze Europese Raad ter plekke versloegen, hebben na afloop premier Balkenende afgedroogd. *NRC Handelsblad* ging daarbij wel het verst. De krant had als analyse 'Nederland kreeg in Brussel niet veel klaar' en 'Nederland had het nakijken'. Het *Alge-*

meen Dagblad karakteriseerde het Nederlandse optreden als een voorbeeld van 'onbeholpenheid, een gebrek aan visie'. De *Telegraaf*: 'een beperkt succes voor deze nieuweling'. Het *Financieele Dagblad* en *Europa van Morgen* waren meer genuanceerd. Het Brusselse dagblad *De Standaard* lanceerde zelfs een zes kolom-brede kop: 'Balkenende als grote verliezer van EU-top terug naar Nederland.'

NRC Handelsblad-columnist Heldring concludeerde op basis van deze krantenartikelen dat de 'diplomatieke nederlaag die Nederland vorige week leed, nog groter (was) dan die van 1991'. (In dat jaar werd het Nederlandse concept-Verdrag van Maastricht radicaal van tafel geveegd.) Kortom, Balkenende als de grootste Nederlandse politieke brekebeen uit de recente geschiedenis. Ludlow laat nu, 'with the benefit of hindsight', overtuigend zien dat dit echt onzin was. Balkenende zette de eerste Europese Raad waar hij zich vertoonde deels naar zijn hand. Dat is nooit eerder vertoond.

Denen ijzersterk

Opmerkelijk is verder de ijzersterke rol van de Denen als EU-voorzitter en van hun EU-ambassadeur Poul Christoffersen. De Top van Brussel had het uitbreidingsbudget voor regionale ontwikkeling met 2,5 miljard verlaagd. Maar op die basis wilde in het bijzonder Polen niet toetreden. Christoffersen en de Eurocommissaris voor de uitbreiding Günter Verheugen hebben via allerlei trucjes die 2,5 miljard vervolgens weer stiekem toegevoegd. Zij negeerden de protesten van de ambassadeurs van de EU-landen en zelfs die van de Raad van Ministers. Zij mikten op een 'fait accompli'. De staatshoofden en regeringsleiders móesten bij hun 'champagnetop' voor een 'New Europe' in Kopenhagen wel slagen. Dus deze onbetaalde rekening alsnog overnemen. Het- geen geschiedde.

Maar kan al dat gesjoemel dan zomaar, ondanks plechtig gepubliceerde afspraken? De les die je hieruit kunt trekken, is dat het er bij een Europese Raad niet alleen om gaat wat wordt afgesproken. Belangrijker is wat daarvan wordt uitgevoerd. De regeringsleiders vormen Europa's hoogste politieke onderhandelingsorgaan. Vanwege hun functie genieten zij automatisch het mandaat van hun regering. Zij kunnen op ieder moment opereren zoals ze willen, ook buiten alle officiële Brusselse procedures om. Juist daardoor slagen ze vaak. Ludlow maakt duidelijk dat de 'Big Bang' per 1 mei 2004 via het klassieke overleg in het Coreper (het gezelschap van de ambassadeurs/permanent vertegenwoordigers bij de EU te Brussel), de Ministerraad, c.q. de Commissie zeker niet was gelukt. Het is met de uitbreiding gegaan zoals bij de gecompliceerde creatie van de euro.

Daar hakte de *Europese Raad* eveneens gedurende een periode van ruwweg twaalf jaar alle belangrijke opstaande knopen door.

Nederlands gebrek aan openheid

Ten slotte nog iets. Diepgaande studie over de Europese Raad, waarvan dit boek getuigt, is in Nederland onmogelijk. Ludlow betoogt zijn werk te baseren op in ons land niet-toegankelijke bronnen. Bijvoorbeeld de Antici-rapporten. Elke lidstaat produceert in Brussel aan de hand van het verloop van het beraad zo'n uitgebreid Antici-verslag van iedere Europese Raad. De Nederlandse regering houdt die stukken grotendeels geheim. Zij verwerkt de gegevens, voor zover ze die kwijt wil, in haar traditionele brief aan de Tweede Kamer. Voor de rest gaat het Antici-rapport volgens de woordvoerder van Buitenlandse Zaken 'in

de papierversnipperaars'. Dit laatste is ongelooflijk maar waar. Zo scherpen onze hoogste leidende politici zich handig af voor mogelijke vragen uit de volksvertegenwoordiging. Zij timmeren de Europese Raad dicht. Zo zien we dat Nederland in de EU achterloopt inzake openheid. Daarom weet niemand in Den Haag wat precies is gebeurd op voor Nederland belangrijke toppen als bijvoorbeeld Maastricht (1991), Edinburgh (1992), Korfoe (1994) of recent in Brussel. Ludlow bewijst dat enkele andere landen een traditie hebben van meer openheid. De Nederlandse media kunnen hun regeringsleider in de Europese Raad slechts uit de verte volgen. In dit geval eigenlijk jammer voor Balkenende.

DR JAN WERTS is zelfstandig EU-correspondent te Brussel. Hij promoveerde op de Europese Raad.

Europees alternatief voor Amerikaans veiligheidsbeleid?

SVEN BISCOP

Joost Lagendijk & Jan Marinus Wiersma: *Na Mars komt Venus. Een Europees antwoord op Bush.* Amsterdam: Uitgeverij Balans, 2004; 150 blz.; € 12,50
ISBN: 90-5018-715-3

LUIDENS DE ACHTERFLAP BEOGEN Lagendijk en Wiersma, Nederlandse Europarlementsleden voor resp. GroenLinks en de PvdA, 'een progressief antwoord op Robert Kagan', die dan geldt als het archetypen van de 'neocon', en op 'eurosceptici ter linker- en rechterzijde'. Een antwoord dus op de huidige Amerikaanse beleidsagenda en op degenen die menen dat de Europese Unie onmachtig is een eigen koers te varen.

Daartoe schetsen ze eerst de oorzaken van het uiteendrijven van de Europese Unie en de Verenigde Staten. In deze eerste hoofdstukken is de aanpak nogal journalistiek: via interviews met waarnemers en beleidsmakers krijgen we een 'impressionistisch beeld', zoals de titel van hoofdstuk 1 stelt, van de invloed van de neoconservatieven op het Amerikaanse beleid. Vooral in het eerste hoofdstuk, een sfeerbeeld van de Verenigde Staten sinds

'9/11', is die impressie nogal ongenueanceerd. Wellicht onvermijdelijk in dit korte bestek, maar de sappige verwijzingen naar religieus geïnspireerd messianisme en geldbezit als maatstaf voor succes komen toch te clichématig over.

Een veel genuanceerder beeld biedt hoofdstuk 2, waarin vaak al te gemakkelijk gehanteerde samenzweringstheorieën terecht ontkracht worden, maar waarin tegelijk wordt aangetoond dat de 'neocons', hoewel

ze geen homogeen blok vormen, wel degelijk een belangrijk en deels blijvend stempel op het Amerikaans beleid gedrukt hebben. In hoofdstuk 3 blijkt hoe de neoconservatieve beleidsadviezen in Irak botsten op de werkelijkheid. Belangwekkend is dat het Amerikaanse falen in Irak gedeeltelijk ook te wijten is aan het *niet* volgen van hun aanbevelingen: de 'neocons' pleitten immers wel voor een belangrijke inspanning op het gebied van 'nation-building', om de democratie te verankeren, maar ze werden hierin niet gevolgd door Bush en Rumsfeld.

Hoofdstuk 4 biedt een overzicht van de belangrijkste internationale kwesties waarover de EU en de Verenigde Staten van mening verschillen: Europese defensie, de non-proliferatieverdragen, de rol van de VN, het Internationaal Strafhof, het Kyoto-protocol en handel. Ten aanzien van dat laatste benadrukken de auteurs dat óók de EU in deze verre van een positief imago heeft bij de Derde-Wereldlanden, iets wat al te vaak vergeten wordt. De conclusie van de auteurs is dat, hoewel de Verenigde Staten zich iets voorzichtiger zijn gaan opstellen, er toch sprake is van 'twee botsende visies' en die 'lijken vooralsnog moeilijk te verzoenen' (blz. 95).

Opvallend in dit hoofdstuk is dat de auteurs er blijkbaar zelf een beperkte opvatting van het Europees Veiligheids- en Defensiebeleid (EVDB) op nahouden. Zo stellen ze dat 'militaire operaties van de Europese Unie in principe in samenwerking met de NAVO worden uitgevoerd' (blz. 75) en dat 'de EU-macht alleen gebruikt mag worden voor vredeshandhaving' (blz. 76). In werkelijkheid heeft de EU de vrije keuze operaties met gebruik van NAVO-middelen of volledig autonoom uit te voeren, terwijl velen de Petersberg-taken, d.w.z. de militaire taken van de EU, zo interpreteren, dat ze opdrachten over het gehele geweldspectrum omvatten, inclusief vredesoplossing of 'peace

enforcement', met als enige uitzondering collectieve defensie in het geval van agressie tegen een lidstaat, wat tot de Artikel 5-opdracht van de NAVO behoort. Ook de bewering (blz. 75) dat Deputy SACEUR, de Europese adjunct van de Amerikaanse NAVO-bevelhebber, 'de facto tevens de hoogste militair van de Europese Unie' is, zal zeker niet op algemene instemming kunnen rekenen; zij lijkt immers voorbij te gaan aan de functies van voorzitter van het Militair Comité en het hoofd van de Militaire Staf van de EU.

Dit alles toont aan dat er ook binnen het 'Europese kamp' belangrijke meningsverschillen blijven bestaan over het EVDB. Terecht merken de auteurs op dat achter de debatten over de verdere ontwikkeling van het EVDB eigenlijk een fundamenteel debat over de rol van de NAVO schuilgaat. Op de NAVO-top in Istanboel in juni 2004 bleek dat hierover nog verre van eensgezindheid bestaat. Nu de Europese Unie haar eigen Veiligheidsstrategie heeft en dus als gelijke met de Verenigde Staten aan tafel kan gaan zitten, zou ook dit debat geopend moeten worden, vooraleer de NAVO door de feiten naar de irrelevantie wordt verwezen.

Het meest interessante is het vijfde en laatste hoofdstuk: 'Europa als civiele supermacht – een agenda'. De auteurs pleiten voor een omvattende combinatie van daadkrachtige maatregelen op alle domeinen van externe actie, om de meerwaarde van de EU maximaal uit te spelen. Die meerwaarde ligt in de voorbeeldfunctie van de EU als model van 'gedeelde soevereiniteit' tussen staten en in de combinatie van de vele instrumenten waarover ze beschikt, van 'aid & trade' tot, als 'laatste redmiddel', militaire actie. Deze agenda legt de nadruk op conflictpreventie en stabilisering op lange termijn en sluit nauw aan bij de doelstelling van 'effectief multilateralisme' in de Europese Veiligheidsstrategie.

Het ruime gamma aan instrumenten van de EU moet dan wel op een coherente manier worden ingezet; al te vaak zijn de acties van de EU in uiteenlopende beleidsdomeinen tegenstrijdig. Daarom pleiten de auteurs o.a. voor drastische hervorming van het handelsbeleid, zonder dumpingpraktijken en met oog voor duurzaamheid; voor nauwe, maar als het moet ook voldoende kritische samenwerking met de buurlanden van de EU, zeker wat de mensenrechten betreft; en voor een sterke EU-minister van buitenlandse zaken om het geheel te stuwen. De EU moet volgens de auteurs ook meer aandacht opbrengen voor Afrika, waar de Amerikanen min of meer afwezig blijven. Opvallend is het pleidooi voor een ommekeer in het Nucleair Non-Proliferatieverdrag: een totaalverbod op de verspreiding van nucleaire technologie en ontmanteling van kerncentrales ten faveure van duurzame energieopwekking (blz. 131).

Militaire actie blijft dus soms nodig. Wat de EU betreft pleiten de auteurs voor consequente taakspecialisatie en het wegwerken van duplicaties *binnen* de EU, om binnen het bestaande defensiebudget meer inzetbare capaciteiten te genereren. Het heeft inderdaad weinig zin de defensiebudgetten te verhogen als de huidige budgetten al niet efficiënt besteed worden. Op het niveau van de VN pleiten ze voor vroeger ingrijpen door de Veiligheidsraad in situaties waar conflicten tot uitbarsting kunnen komen; hoe vroeger men tussenbeide komt, hoe kleiner inderdaad de kans dat militaire actie nodig is. Indien de Veiligheidsraad echter als gevolg van een veto niet tot een besluit komt, ondanks grootschalige mensenrechtenschendingen, dan zou de EU toch moeten ingrijpen. Hiermee zitten de auteurs op de lijn van de aanbevelingen die in 2001 gedaan werden in *The Responsibility to Protect*, het rapport van de *International Commission on Intervention and State*

Sovereignty, die probeerde een toetsingskader te ontwikkelen dat aan-geeft in welke situaties de nationale soevereiniteit vervalt ten voordele van de plicht tot humanitaire actie in hoofde van de internationale gemeenschap. Het *High-Level Panel* dat VN-secretaris-generaal Kofi Annan heeft opgericht en tegen het einde van dit jaar zijn verslag moet afwerken, gaat hopelijk dezelfde richting uit en verdient zeker de steun van de EU.

Vreemd is wel dat de auteurs de stelling aanvaarden dat art. 51 van het VN-Handvest, over zelfverdediging, preëemptieve actie zou toestaan, d.w.z. een aanval net vóór de vijand aanvalt, om deze voor te zijn, indien er daarvan 'onomstotelijk bewijs' is. De strikte interpretatie van het Handvest, daarentegen, nog steeds aangehangen door de meerderheid van de internationale juristen, laat militaire actie alléén toe

wanneer eenmaal een daad van agressie heeft plaatsgevonden. Het probleem is immers dat dat 'onomstotelijk bewijs' zo moeilijk te leveren is en dat dus onvermijdelijk de deur wordt opengezet voor unilaterale actie naar eigen goeddunken, wat het systeem van collectieve veiligheid volledig zou ondergraven.

Het is tegenwoordig mode voor politici een 'boekje' te schrijven (of te laten schrijven); de kافت van dergelijke schrijfsels weegt dikwijls zwaarder dan de inhoud. Het boek (zonder '-je') van Lagendijk en Wiersma valt zeker niet in deze categorie. Het is een krachtig en geïnformeerd pleidooi voor daadkrachtig internationaal optreden van een zelfbewuste EU, die haar eigen, positieve agenda bepaalt. Het is geen academisch werk, maar dat was ook niet de bedoeling. Er zijn nog heel wat aanvullingen te bedenken bij de aanbevelingen van de auteurs, bijv. wat

betreft de mechanismen van 'effectief multilateralisme' – hoe kunnen we de mondiale instellingen beter uitrusten om o.a. op sociaal-economisch en milieuvlak tot effectieve 'governance' te komen? Maar het boek heeft wel de grote verdienste het belangrijke debat over de internationale rol van de EU te verruimen naar een breder publiek en uit de kleine kring van politici en deskundigen te treden waartoe het al te vaak beperkt is. Zoals de auteurs in de slotsom stellen: 'We zijn tot optimisme veroordeeld' – alleen die voluntaristische houding kan de basis bieden om effectief werk te maken van een daadkrachtige EU.

DR. SVEN BISCOP is als Senior Researcher verbonden aan het Koninklijk Instituut voor Internationale Betrekkingen te Brussel.

Wegdromend tussen de kazuifels: cultuurhistorische verkenningen in Polen

J.W. VAN DER MEULEN

J. de Boose: *Alle dromen van de wereld. Een sentimentele reis door Polen.*

Amsterdam: Meulenhoff, 2004; 224 blz.; € 17,50; ISBN: 90-290-7475-2

'ALS IK UIT HET RAAM KIJK, VALLEN ME de uitgestrekte vlakten op, waarin niets gebeurt en nooit iets lijkt te kunnen gebeuren. Leegte, zo ver het oog reikt. Nergenshuizen. De natuur is niet eens ruw, maar naakt, niet zoals in Neder-Silezië, waar de naaktheid verkwikkend vrouwelijk is, maar saai, uitgedoofd, asgrijs, als een oude exhibitionist.' Aldus karakteriseert De Boose het landschap van Zuidoost-Polen, gezien vanuit een coupé van de Odessa-

expres. Zijn boek staat vol van dit soort beschrijvingen. 'In de vitrines hangen de kazuifels als lichamen waarvan het hoofd en de ledematen zijn afgehakt,' zegt hij ergens. In de Mariakerk van Kraków wordt hij door gevoelens van adoratie bevangen. 'Over de arduinen tegels nader ik het altaarstuk, een opengeklapt drieluik van meer dan honderd vierkante meter, een houten poppenkast met kleurrijke bijbelse figuurtjes, onder wie een stervende, bijna sen-

suele Maria, die haar handen vooruitsteekt, zo fijn gesneden dat je de blauwe aderen kunt zien lopen. De mooiste handen uit de gotische tijd.'

Het boek is bedoeld als antwoord op de vraag wat Polen is en wie de Polen zijn, met als vertrekpunt de beroemde zin uit het toneelstuk *Ubu Rex* van Jarry: 'Nulle part, c'est à dire la Pologne.' De schrijver krijgt het bij zijn speurtocht lang niet altijd gemakkelijk, omdat ettelijke van zijn gespreks-

partners zich in soortgelijke termen uiteten als Jarry destijds. De typische Pool, zo verneemt De Boose, 'dat is de Pool die zichzelf graag zo definiëert omdat het hem tenminste tot iets maakt, al is het een echo uit een ver verleden, uit een andere tijd. Want voor de rest is er niets. Helemaal niets. Al wat in Polen min of meer de moeite waard is, is nou net niet Pools, maar – noem maar op – joods, of Litouws, Pruisisch, Oostenrijks.' Al reizende en pratende weet de auteur deze uitspraak echter aanzienlijk te nuanceren.

Bezocht worden oorden die karakteristiek zijn voor de Poolse geschiedenis: Gniezno, Kraków, Warschau, Gdansk, Lublin en Neder-Silezië. Blijkens de bibliografie heeft De Boose een hoeveelheid Poolse literatuur tot zich genomen om jaloers op te zijn. Behalve van een groot aantal moderne schrijvers blijkt hij ook een liefhebber van Witkiewicz, Gombrowicz en Bruno Schulz, die op hun beurt weer de uitvoerig geportretteerde regisseur Tadeusz Kantor (overleden in 1990) hebben geïnspireerd. Met deze achtergrond kost het De Boose uiteraard geen moeite toegang te krijgen tot mensen als de nobelprijswinnaars Czesław Miłosz en Wisława Szymborska, met wie hij interviews heeft gehad. De eerste – ex-diplomaat, oorspronkelijk uit Litouwen afkomstig – gaat in op de etnische zuiveringen in de twintigste eeuw onder de Polen in Wit-Rusland, Oekraïne en Litouwen. De laatste noemt het communisme ondanks alles 'een dankbare ervaring'. Wat in het interview met Miłosz vooral opvalt is dat hij Andrzejewski (de schrijver van *As en diamant*) zijn 'vriend' noemt. Dat is daarom opvallend omdat hij in zijn boek *De geknechte geest* deze 'vriend' heeft gepresenteerd als het toppunt van huichelachtigheid, meeloperij, mooi-praterij, ambitie en wat niet al. Helaas gaat De Boose hier met geen woord op in.

Dat we met een gedreven Polen-

kenner hebben te maken, blijkt op vrijwel iedere bladzijde. Het boek is dan ook zonder meer een aanrader voor ieder die zich voor dit land interesseert. Toch bevat het een paar minder bevredigende kanten. Om te beginnen berusten de passages over de Poolse politiek duidelijk op minder diepgaand onderzoek dan de cultuurhistorische bespiegelingen. Zo valt moeilijk vol te houden dat Walesa als staatshoofd zijn toevlucht nam tot 'dictatoriale maatregelen, die de bevolking zwaar ontgoochelden'. De bevoegdheden van de Poolse president zijn dermate beperkt, dat van 'dictatoriale maatregelen' geen sprake kan zijn. Onjuist is ook de bewering dat Walesa beloofde 'iedereen in een mum van tijd rijk te maken'. Die belofte was afkomstig van Walesa's tegenstander bij de presidentsverkiezingen van 1990, de emigrant Tyminski; vermoedelijk is De Boose met hem in de war. Wat de Poolse toetreding tot de NAVO betreft, deze vond niet plaats onder het premierschap van Miller, maar onder dat van Jerzy Buzek.

Een gemiste kans is verder de weergave van het in 2000 verschenen boek van Jan Gross over het uitmoorden van 1600 joden in Jedwabne door Poolse dorpsgenoten, zomer 1941. In slechts enkele zinnen wordt gerefereerd naar de discussies waartoe het boek aanleiding heeft gegeven. In een werk waarin zó de nadruk ligt op het Poolse volkskarakter, zou een uitvoerige analyse van deze debatten niet hebben misstaan. Interessant is dat de bevindingen van Gross lang niet uitsluitend kritiek opriepen. Zo schreef commentator Nowak-Jezioranski: 'Aangezien we een gevoel hebben van nationale trots, dienen we ook een gevoel van collectieve schaamte te hebben over deze omvangrijke en beestachtige moord door Polen op vrouwen en mannen, kinderen en ouderen, in Jedwabne.'

Het meest in het oog springend manco is echter het gedeelte waarin De Boose een bezoek brengt aan het

Oekraïense dorp Drohobycz, geboorteplaats van de Pools-joodse schrijver/illustrator Bruno Schulz, die in 1942 door Duitsers werd vermoord. Terwijl de taxirit naar het dorp maar liefst vijf bladzijden in beslag neemt, wordt nergens melding gemaakt van de verwijdering in 2001 door medewerkers van het Yad Vashem Holocaust Museum in Jeruzalem van een aantal muurschilderingen, kort nadat deze door een Duitse filmploeg met hulp van enkele dorpsbewoners waren ontdekt. Schulz had deze aangebracht in de villa waar een SS-man verbleef, die hem in ruil bescherming beloofde. Volgens Yad Vashem hoorden deze kunstwerken, die duidelijk onder dwang waren vervaardigd, bij uitstek thuis in een museum dat aan de Shoah is gewijd. In een verklaring sprak Yad Vashem van een 'moreel recht'; met de plaatselijke autoriteiten zouden deugdelijke afspraken zijn gemaakt. Poolse media schreven wekenlang over een ordinaire kunstroof en aantasting van de culturele verscheidenheid van de regio. Waarom heeft De Boose de betrokken villa, waar één fresco is achtergebleven, niet bezocht, en heeft hij de plaatselijke en internationale discussies over deze zaak niet even genoemd? Iemand met zijn achtergrond zou hier ongetwijfeld een paar interessante opmerkingen over hebben kunnen maken.

DRS J.W.VAN DER MEULEN is als Midden- en Oost-Europadeskundige verbonden aan de afdeling Onderzoek van het Instituut Clingendael.